

ลิลิตโองการแข่งน้ำ และ พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา

สุนทร ชุตินทรานนท์*

นักศึกษาระดับปริญญาโท มหาวิทยาลัยคอร์เนล

ลิลิตโองการแข่งน้ำเป็นวรรณกรรมทางการเมืองที่เก่าแก่เรื่องหนึ่ง วรรณกรรมชิ้นนี้สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของพระมหากษัตริย์ในสมัยโบราณในอันที่จะพิทักษ์รักษาพระราชอำนาจให้ปลอดภัย ลิลิตโองการแข่งน้ำสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องมือทางการเมือง และที่สำคัญคือวรรณกรรมชิ้นนี้ได้ครองความเป็นหนึ่งในค่าน้ำที่ตลอดระยะเวลากว่า ๖๐๐ ปี

บทความเรื่องนี้ผู้เขียนแบ่งเนื้อหาออกเป็น ๓ ส่วน ในส่วนแรกจะกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของโองการแข่งน้ำโดยมุ่งพิจารณาถึง พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา หรือที่เดิมเรียกว่า พระราชพิธีสัจจานกาลวาระรับมาจากชาติใด ส่วนที่สองจะศึกษาเนื้อหาที่ปรากฏในลิลิต ในส่วนสุดท้ายของบทความเป็นการเสนอวิธีการและผลของการนำลิลิตนี้มาใช้ปฏิบัติ

ประวัติความเป็นมา

ผู้เขียนขอทำความเข้าใจก่อนว่า พระราช

พิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา เป็นพระราชพิธีที่จัดขึ้นเพื่อให้ข้าราชการมาดื่มน้ำสาบานตัวว่าจะซื่อตรงต่อพระมหากษัตริย์ ส่วนลิลิตโองการแข่งน้ำนั้นเป็นบทสวดที่ใช้ในพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาเพื่อทำให้พิธีศักดิ์สิทธิ์ขึ้น เป็นที่เชื่อกันว่าลิลิตนี้แต่งขึ้นในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง พ.ศ. ๑๘๙๓-๑๙๑๒) ส่วนพระราชพิธีถือน้ำสาบานมีมาก่อนหน้านั้น

แล้ว^๒ และยังเป็นประเพณีที่แพร่หลายทั่วไป มี

* ผู้เขียนขอขอบพระคุณ อาจารย์ขวัญดี รักษ์วงศ์ และอาจารย์แถมสุข นุ่มนนท์ ที่กรุณาอ่านตรวจทาน และให้คำแนะนำซึ่งเป็นประโยชน์ต่อบทความชิ้นนี้ อย่างไรก็ตาม หากยังมีข้อบกพร่องปรากฏอยู่ ผู้เขียนขอรับผิดชอบแต่เพียงผู้เดียว

๑. บุญยงค์ เกศเทศ, *วรรณกรรมประวัติศาสตร์* (พระนคร โรงพิมพ์อักษรบัณฑิต ๒๕๒๑) หน้า ๒๕

๒. ชลธิรา กัดอยู่ และสุวรรณา เกรียงไกรเพชร, "วิวัฒนาการวรรณกรรมสมัยอยุธยา" *วิวัฒนาการของวรรณกรรมไทย* (พระนคร อักษรสยาม, ๒๕๑๗) หน้า ๓๔, ๓๕

ค. พระบริหารเทพธานี, *พงศาวดารไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาภาคแรก* หน้า ๑๙

ด. *ประชุมพงศาวดารเล่ม ๑*, "พระราชพงศาวดารเหนือ" (พระนคร ก้าวหน้า ๒๕๐๖) หน้า ๓๔-๓๕

หลักฐานปรากฏว่าไทยทางตอนเหนือก็มีพิธีนี้
อยู่^๓

นักวิชาการมีความเห็นแตกต่างกันเป็น
สองกลุ่ม กลุ่มหนึ่งเชื่อว่าไทยรับประเพณี “การ
แข่งน้ำ” มาจากต่างแดนโดยเฉพาะจากขอม อีก
กลุ่มหนึ่งเชื่อว่าไทยมีประเพณีแข่งน้ำเป็นของ
ตนเอง หากจะรับแบบอย่างจากชาติใดมาก็ควร
จะเป็นอินเดีย ซึ่งเมื่อรับมาแล้วก็มีการดัดแปลง
แก้ไขให้สอดคล้องกับสภาพสังคมไทย

ทฤษฎีที่เชื่อว่าไทยได้รับอิทธิพลการ แข่งน้ำมาจากต่างแดน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรง
สันนิษฐานว่า “พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์
สัตยา” นั้นถือกำเนิดขึ้นในอินเดีย แต่มิได้ทรง
ระบุชัดว่าไทยรับพระราชพิธีนี้มาจากชาติใด และ
มิได้ทรงระบุว่า “ลิลิตโองการแข่งน้ำ” ของไทย
ที่ใช้กันอยู่คัดลอกมาจากที่ใดและแต่งขึ้นแน่นอน
เมื่อใด ทรงกล่าวแต่เพียงว่าคำโคลงแข่งน้ำของ
ไทยนั้นไม่ได้มีอิทธิพลของพุทธศาสนาเจือปนอยู่
เลย จะเห็นมีก็แต่เพียงอิทธิพลทางไสยศาสตร์ จึง
ทำให้สมควรเชื่อว่าลิลิตนี้มีได้แต่งขึ้นในรัชกาล-

พระรามาธิบดีที่ ๑ แต่อาจจะแปลคัดลอกต่อ ๆ
กันมาจากเมืองที่ถือไสยศาสตร์ ไม่ได้ถือพุทธ-
ศาสนาแต่โบราณ^๔

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงสัน-
นิษฐานไว้อย่างแน่ชัดว่าลิลิตโองการแข่งน้ำเป็น
ลิลิตเรื่องแรกของไทย แต่งขึ้นในรัชกาลพระ
รามาธิบดีที่ ๑ โดยได้รับแบบอย่างมาจากขอมและ
พราหมณ์ ซึ่งเคยเป็นเจ้าของดินแดนอันเป็นที่ตั้ง
ของกรุงศรีอยุธยา ผู้ที่เห็นพ้องต้องกันกับข้อสัน-
นิษฐานของสมเด็จพระยาดำรงฯ ได้แก่ รong
ศยามานนท์ พลโทคำเนียร เลชะกุล และวิลาสวงศ์
นพรัตน์ โดยกล่าวว่า “พระราชพิธีถือน้ำพระ-
พิพัฒน์สัตยา ไทยได้มาจากขอมเช่นเดียวกัน
ปรากฏครั้งแรกในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑”^๕
ยังมีนักประวัติศาสตร์ที่เห็นด้วยกับทฤษฎีของ
สมเด็จพระยาดำรงฯ อีกท่านหนึ่งคือ จิตร
ภูมิศักดิ์ จิตรเชื่อว่าต้นตอของพิธีแข่งน้ำสาบาน
ไทยรับมาจากพิธีกระทำสัตย์สาบานของข้าราชการ
ของศักดินาขอมแต่โบราณ เพราะมีหลักฐาน
จารึกคำกระทำสัตย์สาบานอยู่บนกรอบประตูด้าน
ตะวันออกของพระราชวังพินาอากาศในบริเวณ
เมืองนครธม^๖

๓. ร.ค.ท. แสง มนวิthur, *ชินกาลมาลีปกรณ์*, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายพงศ์สวัสดิ์
สุริโยทัย (พระนคร โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, ๒๕๑๘) หน้า ๘๕

๔. พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, *พระราชพิธีสิบสองเดือน เล่ม ๑*
(พระนคร โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๖) หน้า ๒๕๑-๒๕๖, ๒๘๔

๕. รong ศยามานนท์, คำเนียร เลชะกุล และวิลาสวงศ์ นพรัตน์, *ประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยา แผ่นดินสมเด็จพระ
รามาธิบดีที่ ๑ ถึงแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช* (พระนคร โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๕)
หน้า ๔๐

๖. ทีปกร, “โองการแข่งน้ำ,” *บทวิเคราะห์วรรณกรรมยุคศักดินา* (พระนคร โรงพิมพ์พิมพ์มณฑล, ๒๕๑๙)

ทฤษฎีที่เชื่อว่าไทยมีประเพณีแข่งน้ำ เป็นของตนเอง

ผู้ยืนยันในทฤษฎีนี้ คือหม่อมเจ้าจันทร์จิรายุ
รัชนี (พ.ณ. ประมวลมารค) โดยทรงเสนอว่า
ร้ายสามก่อนแรกของลิลิตโองการแข่งน้ำ “โอม
สิทธิสรวงศรีแก้ว....” นั้นเขียนขึ้นในรัชกาล
ที่ ๔ ฉะนั้นหากตัดงานส่วนแรกนี้ออกไป งาน
ส่วนที่เหลือจะสะท้อนให้เห็นถึงคติในทางพุทธ-
ศาสนา สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเรื่องของไทยมิใช่
ของขอม นอกจากนี้หม่อมเจ้าจันทร์จิรายุ ยังได้
ยกเนื้อความเรื่องไฟไหม้โลกในคัมภีร์พระธรรม-
ศาสตร์ ในกฎหมายตราสามดวงว่ามีเนื้อหาสาระ
ใกล้เคียงกัน ท้ายที่สุดหม่อมเจ้าจันทร์จิรายุได้
สรุปว่า “พระสมมติราชที่มีออกพระนามใน
หนังสือพระธรรมศาสตร์ และโองการแข่งน้ำ
เป็นเรื่องของไทยฝ่ายพุทธ ไม่ใช่เรื่องของฝ่าย
ฮินดู ฉะนั้นไทยจะได้รับพิธีถือน้ำมาจากขอมได้
อย่างไร ในเมื่อโองการแข่งน้ำเป็นแม่บทสำคัญ
ในราชพิธีนั้น”^๗

จากการค้นคว้าของผู้เขียน คติ “การแข่ง-
น้ำ” ยังมีปรากฏในตำนานชินกาลมาลีปกรณ์ ซึ่ง
เขียนขึ้นโดยพระรัตนปัญญา (พ.ศ. ๒๐๖๐)
กล่าวถึงการทำสงครามระหว่าง พระเจ้าลวะแห่ง
แคว้นกัมโพช (ลพบุรี) กับพระเจ้าทิตตะแห่งหริ
ปุณฺชย (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖) ซึ่งผลปรากฏ

ว่าอำมาตย์และไพร่พลของพระเจ้าลวะถูกพระเจ้า
ทิตตะจับกุมได้ พระเจ้าทิตตะจึงให้อำมาตย์ของ
พระเจ้าลวะพร้อมด้วยไพร่พลตีมน้ำสาบาน แล้ว
จึงปล่อยกลับไปเมืองลวะปุระ^๘

อย่างไรก็ดี ผู้เขียนมีความเห็นว่าปัญหา
เรื่องความเป็นมาของลิลิตโองการแข่งน้ำ และ
พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยานั้นไม่สำคัญ
เท่ากับวิธีการในทางปฏิบัติที่กษัตริย์ไทยพยายาม
จะเสริมสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพิธีนี้พร้อม
กับพยายามที่จะพิทักษ์รักษาพิธีนี้ไว้ตลอดช่วง
ระยะเวลาอันยาวนานในประวัติศาสตร์ไทย

เนื้อหาที่ปรากฏในลิลิตโองการ แข่งน้ำ

เนื้อหาที่ปรากฏในลิลิตเรื่องนี้ จำแนกออก
ได้เป็น ๔ ส่วนด้วยกันคือ (๑) ร่ายนำสามบทแรก
กล่าวสรรเสริญเทพเจ้าทั้ง ๓ ของพราหมณ์เริ่ม
จากพระนารายณ์, พระอิศวรและตามด้วยพระ-
พรหม (๒) กล่าวถึง ไฟบรรลัยกัลป์ไหม้โลก
พรหมสร้างโลก, พระอาทิตย์, และพระจันทร์
และมาจบลงที่กำเนิดของราชาอันเป็นประมุขของ
มนุษย์ทั้งหมด (๓) กล่าวอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์
ต่างๆ มาเป็นพยานและลงโทษผู้ทรยศในพิธีถือน้ำ
(๔) กล่าวถึงโทษที่ผู้คิดทรยศต่อเจ้าจะได้รับ
และจบลงด้วยรางวัลที่ผู้ซอตรงจะได้รับ

๗. พ.ณ. ประมวลมารค, *กัศวรรลศรีปราชญ์-นิราศนรินทร์* (พระนคร แพร่พิทยา, ๒๕๑๕ หน้า ๓๗๕-๓๘๑)

๘. *ชินกาลมาลีปกรณ์*, หน้า ๔๕

รายนามสามท่อนแรก

ดังได้กล่าวไว้ในตอนต้นว่า หม่อมเจ้าจันทร์จิริยาทรงเสนอว่ารายสามท่อนแรกของลิลิตโองการแช่งน้ำแต่งขึ้นในรัชกาลที่ ๔ (พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๑๑) แต่ผู้เขียนได้ตรวจสอบดูในพระราชนิพนธ์พระราชพิธีสิบสองเดือน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ มิได้ทรงกล่าวถึงเรื่องนี้เลย ทรงเสนอเพียงว่าการชูประแสงศรสามเล่มลงในน้ำสาบานซึ่งเกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๔^๙

ความสำคัญของรายสามบทแรกอยู่ที่การพยายามนำคติทางศาสนาพราหมณ์มาปะปนกับพุทธศาสนาและความเชื่อทางวิญญาน นิยมเพื่อให้พระราชพิธีดูขลังและศักดิ์สิทธิ์ขึ้น อย่างไรก็ดีเทพเจ้าทั้งสามที่ปรากฏในรายสามบทแรกนั้นมีเพียงสององค์ที่ได้ถูกกล่าวซ้ำอีกครั้งหนึ่งในตอนอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาเป็นพยานในการถือน้ำซึ่งเทพทั้งสอง ได้แก่ พระพรหม (ขุนหงษ์ทองสีกล้า) และพระศิวะ (เจ้าผาเผือก)

พราหมณ์ผู้ประกอบพิธีนั้นไม่อาจจะพูดได้ชัดว่าเป็นพราหมณ์ในคติไวษณพนิกาย (นับถือพระวิษณุเป็นพระเจ้าสูงสุด) หรือคติไศวนิกาย (นับถือพระศิวะเป็นพระเจ้าสูงสุด) แต่อาจตี

ความได้ว่าเป็นพราหมณ์ที่เชื่อในคติ “ตรีมูรติ” คือบูชาทั้งพระพรหม, พระวิษณุและพระศิวะ

เมื่อนำลิลิตโองการแช่งน้ำมาเปรียบเทียบกับ “พระโอยการลักษณะภฏาณ” และ “พิสุทธำนาลุยเพลิง” ซึ่งผู้เข้าร่วมต้องกระทำสัตย์สาบานเช่นกัน จะเห็นว่ากฎหมายทั้งสองมิได้มีรายนำอัญเชิญเทพทั้ง ๓ ของพราหมณ์เช่นโองการแช่งน้ำทำให้ตั้งข้อสังเกตได้ว่าหากพิธีใดผู้ประกอบพิธีเป็นพราหมณ์ เทพเจ้าของพราหมณ์มักจะได้รับการกล่าวเน้นให้เห็นความสำคัญ ในขณะที่พระโอยการลักษณะภฏาณ ตูลการเป็นผู้อ่านบทสาปแช่งเริ่มต้นด้วยการกล่าวสวดดี พระพุทธเจ้าก่อน^{๑๐} ส่วนพิสุจน์ดำนาลุยเพลิงนั้น อลลักษณะเป็นผู้อ่านโองการ เริ่มต้นที่ “อภิวันทรตนไตรยางค์” อันได้แก่ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แล้วจึงประกาศไว้เทพยดา เช่น ท้าวตรีเนตรพรหมโศพศ ฯลฯ^{๑๑}

ไฟบรรลัยกัลป์ไหม้โลก-กำเนิดราชา

เอกสารเก่าแก่ที่สุดที่ระบุถึงเรื่องไฟล้างโลกกำเนิดราชา คือพระสุตฺต (สุตตันตปิฎก) เล่ม ๓ ในหัวข้อที่ชื่อว่า อักคัมมุตฺต^{๑๒} พระสุตฺตนั้นถูก

๙. พระราชพิธีสิบสองเดือน เล่ม ๑, หน้า ๒๙๕

๑๐. กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๒, “พระโอยการลักษณะภฏาณ” (พระเนกร กุรุสภา, ๒๕๑๕) หน้า ๖๙, ๗๐

๑๑. กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๒, “พิสุจน์ดำนาลุยเพลิง” หน้า ๑๑๕

๑๒. พระสุตตันตปิฎก ทิมนิกาย ปาฏิหัตถ์ “อักคัมมุตฺต” พิมพ์เป็นส่วนราชกุศลในมงคลสมัยแห่งสิริราชสมบัติ ใต้ ๒๕ ปี ร.ศ. ๑๑๒, หน้า ๘๙-๑๐๘

เขียนขึ้น โดยมีจุดหมายเพื่อคัดค้านความเชื่อของ ศาสนาพราหมณ์ในเรื่องกำเนิดของระบบวรรณะ ทั้งนี้เห็นได้จากเนื้อหาของพระสูตร ส่วนแรก กล่าวถึงปุจฉาของพระพุทธเจ้าที่มีต่อสามเณร สององค์ผู้มีนามว่า วาสฏฐ และ ภารทราชว่า สมัยเมื่อสามเณรทั้งสองบวชเป็นพราหมณ์อยู่นั้น ได้รับคำสั่งสอนอะไรบ้าง สามเณรทั้งสองตอบ พระพุทธเจ้าว่าคำสั่งสอนที่ได้รับมีดังนี้ พวกพราหมณ์ถือเป็นบุตรเกิดจากอูระ เกิดจากปาก ของพรหม มีกำเนิดมาจากพรหม พรหมเนรมิต ขึ้นเป็นทายาทของพรหม ส่วนกษัตริย์เกิดจาก แขนของพรหม แพศย์เกิดจากท้องของพรหม และศูทรเกิดจากขาของพรหม พระพุทธเจ้าได้ ฟังคำตอบ ดังนั้นจึงแสดงธรรมโปรดสามเณร ทั้งสองถึงเรื่องไฟไหม้กัลป์ก่อนกัลป์ที่อุปติอยู่ เดียวนี้ จากนั้นก็กล่าวถึงเรื่องฝนตกจนน้ำท่วม โลก และจึงเกิดลมแรงพัดน้ำจนภายหลังเกิดเป็น ภูมิขึ้นเพื่อให้เกิดแห่งพรหม ความต่อไป กล่าวถึงจำนวน พระพุทธเจ้าที่จะมาถือกำเนิดใน กัลป์ต่อไป, กำเนิดพระอาทิตย์, พระจันทร์, ฤดู กาล, กลางวันกลางคืน, มหาสมุทร, แม่น้ำ, ภูเขา ตลอดจนป่าหิมพานต์และทวีปน้อยใหญ่ เนื้อหาสำคัญในตอนต่อมาเป็นเรื่องของกัว- เนิตคน และกำเนิดประมุขแห่งชุมชน อัครัญญู สูตร อธิบายว่าเมื่อพรหมจุติบนแผ่นดินแล้วได้ บริโภคดินทำให้เกิดดินหา เสื่อมจากญาณ รัศมี ที่เคยมีก็ดับลง ผิวดวงที่เคยสวยงามก็เปลี่ยนสี

ไป บ้างก็ผิวดำ บ้างก็ผิวยาบ พวกผิวดำจึงถูกลูก พวกผิวยาบ ตูถูกกันจนดินที่เคยบริโภครดับสูญ ไปเกิดข้าวสาลีปราศจากเปลือกขึ้นมาแทน พรหม จึงต้องบริโภคข้าวสาลีแทนดิน ทำให้เกิดการ ขยับเขยื้อนขึ้นเป็นเหตุให้เกิดเพศกล่าวคือ พรหม ซึ่งในระยะแรกจุติมานั้นเป็นเพศชายเพียงเพศ เดียว เมื่อบริโภคข้าวสาลีซึ่งเป็นของหยาบก็เกิด การขยับเขยื้อน กล่าวคือพรหมซึ่งชาติกำเนิดเดิม เป็นเพศชาย ก็เกิดการขยับเขยื้อนและองค์ของเพศ ชายขึ้น ส่วนพรหมที่ชาติก่อนเป็นหญิงองค์แห่ง หญิงก็บังเกิดขึ้นเช่นกัน เมื่อเพศเกิด สิ่งก็ตามมา คือกามราคะ ต่อมาพรหมซึ่งบัดนี้เป็นมนุษย์แล้ว ออกไปเก็บข้าวสาลีไว้ครั่งละมาก ๆ เพราะเห็นว่าการออกไปเกี่ยวทุกวันเป็นการยากลำบาก ผลของ การกระทำนี้ทำให้ข้าวสาลีซึ่งเดิมเม็ดโตขนาดลูก ฟัก และไม่มีเปลือกก็กลับเล็กลงและมีเปลือกหุ้ม ต่อจากนั้นมนุษย์จึงมาร่วมประชุมแบ่งเขตแดน กัน แต่ปรากฏว่าได้เกิดการลักข้าวของกันและกัน ขึ้น ท้ายที่สุดมนุษย์จึงต้องประชุมกันเลือกบุคคล ผู้มีปัญญาขึ้นเป็นหัวหน้า โดยเลือกคนที่รูปร่าง และแข็งแรงกว่าคนทั้งหลายบุคคลผู้นี้ถูกเรียกว่า “มหาชนสมมุติ” เพราะคนทั้งหลายต่างพร้อมใจ กันยกให้เป็นหัวหน้า “กษัตริย์” เพราะว่าเป็น ใหญ่แห่งเขตทั้งหลาย และ “ราชา” เพราะว่าเป็น ทำให้ประชาชนสุขใจด้วยธรรม หลังจากนั้น วรรณะจึงเกิดตามมา

สรุปประเด็นสำคัญในอัครคัมภีร์สุตโรได้

ว่า

๑) อัครคัมภีร์สุตโร ถือเป็นแม่แบบของคติเรื่องไฟล้างโลกซึ่งต่อมาไปมีปรากฏอยู่ในเอกสารของไทยหลายเรื่อง โดยเฉพาะลิลิตโองการแช่งน้ำ

๒) โดยเนื้อหาแล้วปรัชญาในอัครคัมภีร์สุตโร แตกต่างไปจากกำเนิดวรรณะ (มนุษย์) ในความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ และหากพิจารณาจุดมุ่งหมายแล้วก็เพื่อโต้แย้งคำสอนของศาสนาพราหมณ์ ในเรื่องที่มาของชนชั้นทางสังคม ในแง่หนึ่งจะเห็นว่าอัครคัมภีร์สุตโรมิได้กล่าวถึงชนชั้นพราหมณ์เลย แต่ในทางตรงข้ามกลับยกย่องถึงที่มาและความชอบธรรมของกษัตริย์ก่อน

ข้อสังเกตที่ผู้เขียนอยากจะขอทิ้งไว้ในช่วงนี้ก็คือ ขณะที่เนื้อหาในอัครคัมภีร์สุตโรนอกจากจะไม่มีอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ปะปนแล้วยังขัดแย้งกับปรัชญาในศาสนาพราหมณ์ด้วย แต่ลิลิตโองการแช่งน้ำได้เลือกเอาเนื้อหาในอัครคัมภีร์สุตโรส่วนหนึ่งมาเป็นบทสวด ขณะเดียวกันในรายน่าสามบทแรกและในบทที่อัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาเป็นพยานนั้น ลิลิตโองการแช่งน้ำกลับรับเอาอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์เข้ามาไว้ด้วย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของกษัตริย์ในสมัยนั้นในอันที่จะเสริมสร้างทั้งความชอบธรรมและความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพระองค์โดยพยายาม

ผสมผสานและเลือกสรรค^๕เนื้อหาสาระทั้งของศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์มาปะปนกัน เพื่อช่วยในการพิทักษ์และเสริมสร้างอำนาจ เนื้อหาในอัครคัมภีร์สุตโรเหมาะสมอย่างยิ่งที่จะใช้เป็นข้ออ้างในการได้มาซึ่งอำนาจของกษัตริย์แต่เริ่มแรก และการสืบทอดตำแหน่งกันมา รวมถึงความจำเป็นที่ต้องคงไว้ซึ่งสถาบันนี้ ส่วนสาระซึ่งรับมาจากอิทธิพลของพราหมณ์ได้ช่วยเพิ่มความขลังและศักดิ์สิทธิ์ให้กับพิธีถือน้ำมากขึ้นนั่นเอง

เนื้อหาเรื่องไฟล้างโลก - กำเนิดราชา ยังมีปรากฏอยู่ในวรรณกรรมของไทยฝ่ายเหนืออีกหลายเรื่องเช่น ไตรภูมิพระร่วง, ตำนานมูลศาสนา ระบุว่าผู้ที่ขึ้นมาเป็นประมุขของชุมชน คือพระพุทธรเจ้าสมัยยังดำรงพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์อยู่^{๑๓}

เนื้อหาที่ปรากฏในเอกสารของไทยฝ่ายใต้คืออุบาย เช่นลิลิตโองการแช่งน้ำและลิลิตยวนฝ่าย จะเห็นอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์เข้าไปปะปนอยู่ซึ่งต่างจากเอกสารของไทยฝ่ายเหนือ

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มาร่วมเป็นพยานและลงโทษผู้ทรยศในพิธีถือน้ำ

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ได้รับเชิญมาร่วมในพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยามีด้วยกันมากมายซึ่งจำแนกได้ดังนี้ ๑. พระรัตนตรัย ๒. เทพและและอมนุษย์

๑๓. พระพุทธพกาล และพระพุทธญาณ, ตำนานมูลศาสนา (พระนคร เสริมวิทย์บรรณ, ๒๕๑๙) หน้า ๕๑-๖๕
คุพระญาติไทย, ไตรภูมิพระร่วง, (พระนคร โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๗) หน้า ๒๕๕-๓๑๑

ในศาสนาพราหมณ์ ๓. ฤๅตีปีศาจ เทพที่ได้รับ
อัญเชิญมาเป็นประธานในพิธีนี้คือพระกรรมบดี
ปู่เจ้า ซึ่งเป็นเทพในคติของพราหมณ์ อันดับต่อ
มาจึงเป็นการเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาร่วมเป็นพยาน
โดยเริ่มจากพระรัตนตรัยเทพในศาสนาพราหมณ์
เช่น พระพรหม, จตุโลกบาลทั้ง ๔ ฯลฯ ซึ่งบาง
ตอนก็สลับด้วยฤๅตีปีศาจ เช่นปู่เจ้าสมิงพราย,
ผีพราย และผีซระมันดำ นอกจากนี้ความบาง
ตอนยังแทรกบทสาปแช่งลงไป เช่น หากผู้ตมนี้
สาบานไม่ซื่อก็อให้หน้าตัดคอ เป็นต้น

เมื่อเชิญพยานมาพร้อมหน้าแล้ว อันดับ
ต่อไปก็อัญเชิญฤๅตีชนิดต่าง ๆ เช่น ฤๅตีพันสบดี
ศรีพรหมรักษ์, ยักษ์ กุมาร, ผีตง, ผีห้า, ผี
แหว ต่าง ๆ มาลงโทษผู้คิดทรยศด้วยวิธีการต่าง ๆ
และเมื่อผู้ทรยศใกล้จะสิ้นชีวิตลงก็ให้ยมบาลมา
ลากตัวไปลงนรกขุมอเวจีซึ่งเป็นขุมที่ลึกที่สุด อัน
ดับต่อมาก็ขอให้เทพยดาลงโทษผู้คิดทรยศอีกเช่น
ให้ตายในสามวันอย่าให้ทันในสามเดือนและอย่า
ให้เคลื่อนในสามปี เป็นต้น^{๑๔}

การศึกษาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มาร่วมเป็นพยาน
และลงโทษผู้ทรยศในลิลิตโองการแข่งหน้าเท่าที่มี
มาเป็นแต่เพียงการอธิบายความหมายของชื่อต่างๆ
ที่เป็นภาษาโบราณเข้าใจยาก^{๑๕} ในบทความ
เรื่องนี้ผู้เขียนจึงใคร่เสนอการศึกษาในลักษณะ

เปรียบเทียบ กล่าวคือผู้เขียนได้รวบรวมชื่อของ
สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏในลิลิตโองการแข่งหน้า และ
จัดแบ่งเป็นหมวดหมู่ เช่น ส่วนที่กล่าวถึงพระรัตน
ตรัย, เทพและอมมนุษย์ในศาสนาพราหมณ์ และ
ฤๅตีปีศาจต่าง ๆ ต่อจากนั้นจึงนำมาเปรียบเทียบ
กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีปรากฏชื่อในพิธีกระทำสัตย์-
สาบานอื่น ๆ ซึ่งในที่นี้จะขอล่าถึงพระไอยการ
ลักษณะพยาน, พิสูจน์ดำเนินาลุยเพลิง และจารึก
วัดพระมหาธาตุ จุดมุ่งหมายของการศึกษาใน
ลักษณะเปรียบเทียบก็เพราะมุ่งให้ผู้อ่านได้เข้าใจ
และเห็นภาพของลิลิตโองการแข่งหน้าชัดเจนขึ้น
เพื่อจะได้เห็นถึงความพยายามของผู้แต่งลิลิตใน
อันที่จะรวบรวมสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ซึ่งมีอิทธิพล
ต่อความเชื่อของคนไทยโดยทั่วไปมาไว้ในคำแข่ง
หน้าเพื่อเสริมสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพระราช-
พิธีนี้

๑) คติการเชิญพระรัตนตรัยมาเป็น พยาน และผู้ลงโทษในพิธีกระทำสัตย์ สาบาน

เนื้อหาในลิลิตโองการแข่งหน้านั้นระบุไว้
อย่างแน่ชัดว่าขออัญเชิญพระพุทธร, พระธรรม
และพระสงฆ์มาร่วมเป็นสักขีพยานในการแข่งหน้า
ซึ่งเมื่อนำไปเปรียบเทียบกับพิสูจน์ดำเนินาลุยเพลิง

๑๔. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรินทร์ฯ, ประกาศการพระราชพิธี เล่ม ๑, “ประกาศโองการแข่งหน้า”
(พระนคร กุรสภา, ๒๕๐๘) หน้า ๒๘-๓๒

๑๕. ทีปกร, “โองการแข่งหน้า” บทวิเคราะห์วรรณกรรมยุคศักดินา (พระนคร โรงพิมพ์พิมพ์เนตร, ๒๕๑๔) หน้า
๑๐๑-๑๒๓

แล้วเห็นว่า มีข้อแตกต่างกันเพียงเล็กน้อยในส่วน
ที่ผลิตโครงการแข่งขันนั้น กล่าวเชิญพระกรรมบดี
ปู่เจ้ามาเป็นประธานแล้วจึงกล่าวอัญเชิญ พระรัตน
ตรัย^{๑๖} ขณะที่พิสุจน์ดำเนินาลุยเพลิงมิได้กล่าวถึง
พระกรรมบดีปู่เจ้าแต่อย่างใด แต่เชิญพระรัตน
ตรัยมาเป็นสักขีพยาน ก่อนสิ่งศักดิ์อื่นโดยขึ้นต้น
ว่า “อภิวันทรัตนไตรยางค์” แล้วจึงประกาศ
ไหว้เทพดาเช่นท้าวตรีเนตรโคศศ ฯลฯ^{๑๗} ส่วน
พระโอยการลักษณะพยานนั้นขึ้นต้นด้วยการสวด
พระพุทธเจ้าแต่มิได้ระบุแน่ชัดว่าได้เชิญพระองค์
มาเป็นพยานด้วย^{๑๘} ส่วนจารึกวัดพระมหาธาตุ
(หลัก ๘ ข)^{๑๙} ซึ่งเนื้อหาเป็นเรื่องการกระทำ
สัตย์สาบานกันของไทยฝ่ายเหนือในราวปี พ.ศ.
๑๙๓๕ มิได้กล่าวถึงพระรัตนตรัยหรือพระพุทธ
เจ้าแต่อย่างใด

ข้อควรสังเกตคือพระรัตนตรัยซึ่งเป็นตัว
แทนของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในด้านที่ให้ผลดีกลับถูกนำมา
มาใช้เป็นเครื่องมือในการลงโทษผู้คิดคดทรยศ
โดยมุ่งเห็นประโยชน์ว่าคนทั่วไปมีความเชื่อและ

เคารพในพระรัตนตรัย ดังนั้นการอัญเชิญพระ-
รัตนตรัยมาเป็นพยานจะช่วยทำให้ผู้กระทำสัตย์
สาบานเกิดความศรัทธาในพิธียิ่งขึ้น

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งคือ พระกรรม
บดีปู่เจ้านั้นถือว่าเป็นประธานในพิธีซึ่งอาจเป็น
เพราะลักษณะการประกอบพิธีของพราหมณ์เป็น
เช่นนั้น ส่วนพระรัตนตรัยจะอยู่ในฐานะของ
ตัวแทนสูงสุดของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มาเป็นพยาน

๒) การอัญเชิญเทพและอมนุษย์มา เป็นพยานและลงโทษในพิธีกระทำสัตย์ สาบาน

เทพและอมนุษย์ที่ได้รับการอัญเชิญมาเป็น
ส่วนใหญ่เป็นเทพในศาสนาพราหมณ์และมีหลาย
องค์ที่คนไทยโดยทั่วไปรู้จักและคุ้นเคยเป็นอันดี
เช่น พระอินทร์, พระยม, พระราหู, พระ-
ราม, พระลักษมณ์ และรามสูร เป็นต้น (ดู
รายละเอียดในตารางหน้าต่อไป)

๑๖. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ฯ, *ประกาศการพระราชพิธี เล่ม ๑*, หน้า ๒๙,๓๐

๑๗. พิสุจน์คำลุยเพลิง, หน้า ๑๑๕

๑๘. พระโอยการลักษณะพยาน, หน้า ๖๕,๗๐

๑๙. ศูนย์ศึกษาวิจัยและพิพิธภัณฑ์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, พิษณุโลก, *จารึกสุโขทัย (พิษณุโลก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๑๐, หน้า ๗๓,๗๔*

ชื่อเทพเจ้า	ลิลิตโองการ แข่งนา	พระไอยการ ลักษณะภพญาณ	พิสูตนำ พิสูทลยเพลิง	จารึกวัดพระมหา ธาตุ (หลักที่ ๕ ข)
พระพรหม	ขุนหงส์ทอง เกล้าสี่	พระพรหม	ในคำสัจจาธิษฐานเรียก ท้าว ตรีเนตรพรหมโสฬศ, โอง การดำเนินน้ำเรียกพรหม, โอง การลยเพลิงเรียก โสฬศ- พรหมมา	
พระนารายณ์ พระศิวะ	เจ้าผาเผือก		พระนารายณ์ ในคำสัจจาธิษฐาน เรียก อิศรา นารถ, ในโองการดำเนินน้ำเรียก พระอิสรา, ในโองการลยเพลิง เรียกพระอิสวร	
พระอินทร์	เจ้าผาหลวง	พระอินท	ในโองการลยเพลิงเรียกว่า พระสามล	
จตุโลกบาลทั้ง สี่อันประกอบ ด้วย ท้าวกุเวร ท้าวธตรฐ, ท้าว วิรุพหก, ท้าววิ รุพปักข์	สี่ปวงผีขาวแห่ง	ภูมิอาร์ักษ์ อากาศเทพ	ในคำสัจจาธิษฐานเรียก ท้าว ธตรฐ, วิรุพหก, วิรุพปักข์, กุเวรราช, ในโองการดำเนิน น้ำ เรียก วิรุพแดนดิน และ อากาศเทวา, ในโองการลย เพลิง เรียกว่ากุเวอรุราชราชา, วิรุพปักข์ วิรุพหกคมหาทธรฐ ราชา และจตุโลกโลกีย์	มี-ทตรถ, กุเวร, จตุโลกบาล
เทวดาใน สวรรค์ทั้ง ๖ ชั้น	ฟ้าขรแล่ง หกคลอง		คำสัจจาธิษฐาน-เทวชนันจะกา มาในโองการดำเนินน้ำเรียกกล่าว อัญเชิญแต่มี ได้ออกชื่อเฉพาะ เจาะจง, ในโองการลยเพลิง กล่าวอัญเชิญโดยไม่เจาะจง	กามาพารหก
พระยม	ยมราชา	พระยมราชา	ในคำสัจจาธิษฐานเรียกว่า ยม ราชา, ในโองการลยเพลิง เรียกว่าพระกาล	ยมบาล

ชื่อเทพเจ้า	ลิลิตโองการ แข่งน้ำ	พระไอยการ ลักษณะพยาน	พิธีทำน้ำ พิสูทลุมเพลิง	จารึกวัดพระมหา ธาตุ(หลักที่ ๘ ข)
พระราม	พระราม		โองการลุมเพลิงมีพระรามไม่มี	รามลักษ
พระลักษณณ์	พระลักษณ		พระลักษณ	
รามสูร	ฟ้าจรโลกลิ้ว ชวาน			รามปรสุ
ทศกัณฐ์	สิบหน้าเจ้าอสูร		โองการลุมเพลิง เรียกท้าว ทศกรรฐา	
ครุฑ	ปล้ำงิ้ว		ในสัจจาชินถาน เรียก ครุฑ	
นาคา	เงือกงู		ในสัจจาชินถาน มี ท้าว นาคา โองการดำน้ำ เรียก นาคา	มีเรียกว่า ภุชค
พระราหู	ผีกลางท้าว			
พระกรรมบดี	พระกัณฐ์เจ้า		โองการลุมเพลิง เรียก ราหู	
เจ้าเขากาพุกูฏ	เจ้าผาดำ			
เจ้าเขาจิตรกูฏ	เจ้าผาลาย			
เจ้าเขาศรีกูฏ	เจ้าสามเส้า			
หนุมาน	ปล้ำเงือก			

จากตารางเปรียบเทียบจะเห็นได้ว่าเทพที่เป็นที่นิยมในการอัญเชิญมาเป็นพยานและผู้ลงโทษในพิธีกระทำสัตย์สาบานได้แก่ พระพรหม, พระวิษณุ, จตุโลกบาล, พระยม, พระอินทร์, เทวดาในสวรรค์ทั้ง ๖ ชั้น และพระราม เป็นต้น

ข้อควรสังเกตคือ ลิลิตโองการแข่งน้ำจะพยายามรวบรวมเทพและอมนุษย์มาในพิธีถือน้ำสาบานให้ได้มากที่สุดโดยไม่คำนึงว่าเทพด้วยกันเองก็มีความขัดแย้งกันอยู่เช่น พระราม และ ทศกัณฐ์ (สิบหน้าเจ้าอสูร) เป็นต้น

๓) ภูตผีปีศาจที่ปรากฏในพิธีกระทำสัตย์สาบาน

ในการศึกษาส่วนนี้ผู้เขียนได้นำลิลิตพระลอมาเปรียบเทียบด้วย เพราะลิลิตพระลอเป็นวรรณกรรมชิ้นสำคัญที่รวบรวมผีปีศาจไว้มาก

ส่วนพระไอยการลักษณะพยานนั้นมิได้ระบุถึงการ
เชิญผู้พิพากมารวมในพิธีจึงจะขอตัดไปไม่กล่าวถึง
อย่างไรก็ดี ก่อนจะเข้าถึงรายละเอียดใน
เรื่องฎบัตรพิพากษาในลิลิตโองการแข่งหน้าผู้เขียนใคร่
ขอทำความเข้าใจในความหมายของคำว่าผู้ตาม
ความเชื่อของคนไทยโดยทั่วไปเสียก่อนพอเป็น
สังเขป

เสฐียรโกเศศ ได้ให้ความหมายของคำว่า
ผู้ตาม เป็นสิ่งที่ตามปกติไม่สามารถจะมองเห็นตัว
ได้ แต่คนทั่วไปถือหรือเข้าใจว่ามีฤทธิ์และอำนาจ
อยู่เหนือคน อาจให้ดีหรือให้ร้ายคือให้คุณหรือ
ให้โทษก็ได้ สิ่งเหล่านี้คนทั่วไปกลัวเกรงและ
นับถือด้วย^{๒๐} จากคำจำกัดความนี้จะเห็นว่าฎบัตร
พิพากษาเป็นสิ่งที่ลึกลับ คนธรรมดาไม่อาจเข้าถึง
หรือพิสูจน์ได้ ผลที่ตามมาคือคนเกิดความกลัว
ผู้ตามคือกลัวเพราะไม่ทราบว่ามีคืออะไรแน่ ซึ่งจุดนี้
เองทำให้ผู้ปกครองเห็นถึงผลดีในการเชิญผู้มาร่วม
เป็นสักขีพยานและเป็นผู้ลงโทษผู้ผิดคำสั่งาบา
นในการแข่งหน้า

ผู้ที่ได้รับการอัญเชิญมาร่วมในพิธีสาบาน
ต่างๆ นั้นจะแตกต่างกันไป ที่มีชื่อกันบ้างก็เป็น
เฉพาะบางตน เช่น ภูตพนัสบดี, ศรีพรหม
รักษ์ และ ยักษ์กุมาร เป็นต้น

ในลิลิตโองการแข่งหน้า ฎบัตรพิพากษาที่ปรากฏ
ชื่ออยู่ได้แก่ บู่เจ้าสมิงพราย, ผู้พราย, ผู้พระ-

มื่นคำ, ผู้ตง, ผู้หมื่นถ้ำ, ภูตพนัสบดี, ศรีพรหม
รักษ์, ยักษ์กุมาร และผู้ห้าผีเหา

ในจารึกวัดพระมหาธาตุ^{๒๑} ฎบัตรพิพากษา
จำแนกได้เป็น ๓ ประเภท

ก. ผู้บรรพบุรุษซึ่งจะได้รับการอัญเชิญมา
ก่อน เช่น บู่พระยาศรีอินทราทิตย์, บู่พระยาบาน,
บู่พระยารามราช ฯลฯ

ข. ผู้เจ้าป่าเจ้าเขา เช่น เขาพุกา, เขาผา
คาน, เขาผาแดง, บู่พระมื่น (ชื่อกับลิลิตโองการ
แข่งหน้า), หมื่นห้วยแสนตง, บู่เจ้าขฟง, เขา
บรรยง, เขาพระศรี, ผู้บางพระศักดิ์, พรหม,
รักษ์ และยักษ์กุมาร (มีในลิลิตโองการแข่งหน้า
ข้อควรสังเกตคือ ชื่อพรหมรักษ์ และยักษ์กุมารที่
ปรากฏในลิลิตจารึกวัดมหาธาตุ ซึ่งเป็นชื่อที่
ปรากฏปะปนกับเทพเจ้าของพราหมณ์ และเทวดา
ในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ อยู่ทางด้านซ้ายของจารึก
ขณะที่ฎบัตรอื่น ๆ เช่น ผู้บรรพบุรุษ, ผู้เจ้าป่าเจ้า
เขาจะอยู่รวมกันในจารึกด้านหน้า)

ค. พระเสื้อเมืองทรงเมือง (ผู้ มั่นทั้งเสื้อ
ใหญ่, พระสอเสื้อ)

ในพิสดารตำนานสุยเพลิง^{๒๒} จำแนกผู้ได้สอง
ประเภท คือ

ก. ผู้น้ำ ได้แก่ ผู้เสื้อน้ำ, ผู้คนตายในน้ำ,
ภูตพราย (มีในลิลิตโองการแข่งหน้า), ผู้ตายโง
เป็นต้น

๒๐. เสฐียรโกเศศ, เมืองสวรรค์และผู้สาวเทวดา (พระนคร แพร่พิทยา, ๒๕๐๓) หน้า ๒๗๙

๒๑. จารึกสุโขทัย, หน้า ๗๓๓-๗๔

๒๒. พิศดารตำนานสุยเพลิง หน้า ๑๑๖-๑๒๒

ข. ผีเมือง ใต้แก่ เสื้อเมือง, ทรงเมือง และหลักเมือง

ในพิสุจน์ค่าน้ำลุมเพลิงนี้ ในส่วนที่เป็นคำ “สัจฉิธาน” (การเชิญพยาน) ซึ่งอยู่ในตอนต้น ไม่ได้เอ่ยอ้างถึงภูตผีเลย แต่กลับมีชื่อของเทพในศาสนาพราหมณ์ปรากฏอยู่ทั่วไปในตอนนั้น ชื่อน้ำสังเกตุก็อย่างหนึ่งคือในโครงการดำน้ำ กำหนดฐานะของผีและยักษ์ไว้ในระดับเดียวกัน ส่วนเทวดานั้นอยู่ในชั้นที่สูงกว่า เพราะมีความตอนหนึ่งกล่าวว่าหากผีตนใดซื่อสัตย์ คือไม่เห็นแก่สินบนของผู้ทุจริต และลงโทษผู้ผิดอย่างเป็นธรรม จะได้เลื่อนฐานะจากยักษ์และผีขึ้นเป็นเทวดา^{๒๓}

ในลิลิตพระลอ จำแนกผ้ออกได้เป็นสองประเภท^{๒๔}

ก) ผีป่า ใต้แก่ บู้เจ้าสมิงพราย, พระพนัสบดี, ศรีพรหมรักษ์, ยักษ์กุมาร (ซึ่งล้วนมีในลิลิตโครงการแข่งน้ำทั้งสิ้น) และบริวาร

ข) ผีเมือง ใต้แก่ เทพดาเสื้อเมือง, ผีแดน (เข้าใจว่าอาจเป็นผีประจำชายแดน “ผีแดนทานทานยาก จึงฝากข่าวแก่ลม ก็กักอ้อมพรมี่ ลัดพลัดปรีปรักษา บอกแก่เทพดาเสื้อเมือง”)^{๒๕}

ความในลิลิตพระลอสะท้อนให้เห็นว่าแม้ผีป่าก็ยังมี การแบ่งชนชั้น โดยบู้เจ้าสมิงพรายดำรงตำแหน่งสูงสุด รองลงมาก็ ใต้แก่ พระพนัสบดี, ศรีพรหมรักษ์ และยักษ์กุมาร ต่อจากนั้นก็ เป็นบริวารซึ่งเปรียบได้ดังพวกไพร่ที่ถูกเกณฑ์มาใช้แรงงานและทำสงคราม

สรุปแล้ว ในส่วนหนึ่งจะเห็นว่าภูตผีที่ปรากฏในลิลิตโครงการแข่งน้ำมีบางตนที่เป็นผีที่ได้รับความนิยมนำพร่หลายคือเป็นที่นับถือกันทั่วไป ต่อมาในสมัยพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดให้อัญเชิญผีเจ้าพ่อเขาคอกให้มาร่วมพิธีถือน้ำสาบานด้วยซึ่งรายละเอียดจะกล่าวในตอนต่อไป

คุณและโทษที่ปรากฏในลิลิตโครงการแข่งน้ำ

บทลงโทษ บทลงโทษส่วนใหญ่ที่ปรากฏในลิลิตโครงการแข่งน้ำเป็นบทลงโทษทางใจและมีลักษณะที่เหนือธรรมชาติคือพิสุจน์ให้เห็นจริงได้ บทลงโทษประเภทเดียวกันนี้มีปรากฏอยู่ทั่วไปในไตรภูมิพระร่วง^{๒๖}

ความเห็นioธรรมชาติที่ประกฏในลิลิตโครงการแข่งน้ำจำแนกได้เป็น ๒ ประเภท

๒๓. พิสุจน์ค่าน้ำลุมเพลิง, หน้า ๑๑๙, ๑๒๐

๒๔. ฉันทิชัย กระแสสินธุ์ *ประชุมวรรณคดีไทยภาค ๒* ลิลิตพระลอ (พระนคร ไทยวัฒนาพานิช, ๒๔๙๗) หน้า ๑๗๕, ๑๘๖

๒๕. เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๘๖

๒๖. เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๗๕

๒๗. พระญาติไทย, *ไตรภูมิพระร่วง* (พระนคร กลังวิทยา, ๒๕๐๙) หน้า ๑๘, ๒๗ และ ๑๑๗

กุ ชลธิรา กลัคอยู่, “ไตรภูมิพระร่วง: รากฐานของอุดมการณ์ทางการเมืองไทย” *วารสารธรรมศาสตร์* ปีที่ ๔ เล่มที่ ๑ (พระนคร โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๗) หน้า ๑๑๒

กุ ที่ปกร, *บทวิเคราะห์วรรณกรรมยุคศักดินา*, หน้า ๑๐๗-๑๑๓

ก) ผู้ลงโทษ ผู้ลงโทษทั้งหมดในลิลิตเป็น
อาณาภาพ (พระรัตนตรัย), เทพ, อมนุษย์ และ
ภูตผีปีศาจซึ่งไม่อาจเห็นจริงได้โดยการพิสูจน์

ข) การลงโทษ โทษที่ปรากฏในลิลิตมี
หลายตอนที่เป็นลักษณะเหนือธรรมชาติและไม่
อาจเกิดขึ้นได้จริง ตัวอย่างเช่น หากผู้ตม^๒น้ำคิด
ทรยศก็ขอให้น้ำตัดคอ หรือขอให้น้ำนั้นกัดท้อง
ผู้ตม โทษมักจะลงเอยด้วยการที่ผู้คิดไม่ซื่อถูก
พระยมนำตัวไปลงนรก

โทษอีกประการหนึ่งที่อยู่เป็นที่นิยมเพราะมี
ปรากฏในพิธีสาปแข่งประเภทอื่นด้วยคือการสาป
แข่งให้ได้รับภัยจากสัตว์ร้าย เช่น ให้หมี, หมา
และเสือกัด, ให้จรเข้จับ ให้เสือกัด, ให้หมีและ
แรดทำร้าย ในกฎหมายลักษณะพยานแข่งว่า
หากเข้าปากก็ให้เสียกิน เป็นต้น โองการคำนำ
ก็กล่าวถึงสัตว์น้ำชนิดต่าง ๆ ให้มาประชุมทำร้ายผู้
ทุจริต เช่น จรเข้, ปลาโลมา, ปลาฉลาม, เงือก
น้ำ มังกร ฯลฯ

โทษอีกชนิดหนึ่งในลิลิตโองการแข่งน้ำมี
ลักษณะคล้ายโทษที่ปรากฏในคัมภีร์พระธรรม
ศาสตร์^{๒๘} และราชศาสตร์ เช่น โทษมัดศอก
และเสียบด้วยหอก, ถลกหนังเท้า เป็นต้น

บทสนทนาคู่ ในกรณีที่ผู้ถอนน้ำเป็นคนที่
ซื่อสัตย์สุจริตย่อมได้รับผลคุณตอบแทน ผลคุณที่
ว่านี้จำแนกออกได้เป็นสองประเภท

๑) รางวัลที่พระมหากษัตริย์มอบให้ซึ่งได้
แก่ ผู้หญิง, ทรพัสสมบัติ เช่น ช่างม้าวัวควาย
และเสื้อผ้าแพรพรรณ, ยศศักดิ์ และชื่อเสียง

๒) รางวัลที่สิ่งศักดิ์สิทธิ์จะดลบันดาลให้
เช่น ให้อายุยืน, ให้มีเกียรติยศ, ให้มีจิตใจกล้า
หาญ และอย่าให้มีภัยอันตรายใดเบียดเบียน

เมื่อเปรียบเทียบบทสนทนาคู่กับบทลงโทษ
แล้ว จะเห็นว่าบทสนทนาคู่เน้นสนและรวบรัด
กว่ามาก เพราะจุดมุ่งหมายของโองการแข่งน้ำอยู่
ที่การทำให้ผู้ร่วมพิธีกลัวเกรงที่จะกระทำผิด สัตย์
สาบาน โดยมีวิธีการลงโทษเป็นเครื่องกำกับให้
เกิดความกลัว ส่วนการสนทนาคู่แก่ผู้ทำดี เป็น
จุดมุ่งหมายรองลงมา อย่างไรก็ตามในทางจิตวิทยา
แล้วการให้รางวัลก็เป็นเครื่องล่อใจให้ผู้ถอนน้ำ
กระทำตามที่ผู้มีอำนาจปรารถนาได้

วิธีการและผลในทางปฏิบัติของพิธี ถอนน้ำสาบาน

การถอนน้ำสาบานนั้นจำแนกออกได้เป็น ๖
ประเภทด้วยกันคือ^{๒๙}

๒๘. กฎหมายตราสามดวงเล่ม ๔ “พระไอยการกระบศศึก”, หน้า ๑๑๖-๑๒๑

๒๙. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือนเล่ม ๑ หน้า ๒๕๖, ๒๕๗

๓๐. หม่อมหลวง ปีย์ มาลากุล, พระราชพิธีถอนน้ำพระพิพัฒน์สัตยา พุทธศักราช ๒๕๐๒, พิมพ์ในงานพระราชทาน
เพลิงศพ พลโท อ่อง โปธิกนิษฐ, หน้า ๒

๓๑. เสทือน สุภโสภณ, พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และประวัติการลูกเสือไทย (พระนคร
กรุณา, ๒๕๐๔) หน้า ๑๗, ๑๘

๓๒. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ฯ ประกาศพระราชพิธีเล่ม ๒ “ประกาศอธิษฐานน้ำพระพิพัฒน์”
ครั้งรามัญมาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร รัชกาลที่ ๒ (พระนคร โรงพิมพ์ไทย, ๒๔๕๕) หน้า ๒๔-๒๖

๑) การถอนน้ำแรกพระเจ้าแผ่นดินได้รับ
ราชสมบัติ เป็นประเพณีที่มีมาแต่โบราณก่อน
สมัยรัตนโกสินทร์

๒) การถอนน้ำปรกติ กล่าวคือผู้ที่รับราช-
การอยู่แล้วต้องถอนน้ำปีละสองครั้ง คือทำวันขึ้น
๓ ค่ำเดือน ๕ ครึ่งหนึ่ง และแรม ๑๓ ค่ำเดือน
๑๐ อีกครั้งหนึ่ง เป็นประเพณีโบราณ

๓) การถอนน้ำของเมืองปัจจามิตรที่ขอเข้า
มาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร เช่นในสมัยพระพุทธ-
เลิศหล้า ได้มีมอญเข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิ-
สมภารก็ได้มีการจัดพิธีถอนน้ำขึ้น การถอนน้ำ
ประเภทนี้มีมาแต่โบราณเช่นกัน

๔) ทหารซึ่งถืออาวุธอยู่เสมอต้องถอนน้ำ
ทุกเดือน ใช้วันขึ้น ๓ ค่ำของทุกเดือนซึ่งเป็น
กำหนดวันเปลี่ยนประจำการ การถอนน้ำประเภท
นี้เป็นประเพณีที่เกิดขึ้นใหม่ในสมัยรัตนโก-
สินทร์

๕) ผู้ต้องเป็นที่ปรึกษาราชการต้องถอนน้ำ
พิเศษในเวลาแรกเข้ารับตำแหน่ง ซึ่งเป็นประ-
เพณีที่เกิดขึ้นใหม่เช่นกัน

๖) พิธีถอนน้ำประจำกองของเสื่อป่า พิธีนี้
เริ่มกระทำเป็นครั้งแรกในวันที่ ๖ พฤษภาคม
ร.ศ. ๑๓๐ ในรัชกาลสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ณ.
พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พร้อมกับ
พิธีตรึงหมุดธงประจำกอง กองเสื่อป่าหลวงเป็น

จำนวน ๑ กองร้อยเป็นเสื่อป่ากองแรกที่เข้ากระ-
ทำสัตย์ถอนน้ำสาบาน ต่อจากนั้นก็ถือเป็นประ-
เพณีสืบต่อมาโดยสมาชิกเสื่อป่าที่อยู่ในหัวเมือง
ใกล้เคียง หรือที่มีโอกาสที่จะเข้ามาได้ ก็ได้เข้า
มาร่วมกระทำพิธีถอนน้ำในพระนครด้วย และหาก
หัวเมืองมณฑลใดได้จัดตั้งกองเสื่อป่าขึ้นเป็นหลัก
ฐานแล้ว ก็ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเป็น
ประธานในพิธีถอนน้ำเข้าประจำการในท้องถิ่นนั้น ๆ
ด้วย เช่นที่จังหวัดนครปฐม พระนครศรีอยุธยา
นครสวรรค์และพิษณุโลก เป็นต้น (อ้างแล้วใน
เชิงอรรถที่ ๒๗)

กษัตริย์แต่โบราณมาได้ให้ความสำคัญต่อพิธี
ถอนน้ำพระพิพัฒน์สัตยามากถึงกับตราไว้เป็นกฎ-
หมายว่าหากผู้ใดขาดการถอนน้ำแล้วมิโทษถึงตาย
นอกเสียจากว่าป่วยจริง หรือไปราชการไกลกลับ
มาไม่ทันจึงจะพ้นโทษ^{๑๐} ในพระราชพิธีสิบสอง
เดือน สมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงอธิบายไว้ว่า
ในกรณีที่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการที่
สำคัญขาดการถอนน้ำเพราะป่วยเจ้าพนักงานต้อง
นำน้ำไปให้รับพระราชทานที่วังและที่บ้าน ใน
รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯเป็นที่น่า
สังเกตว่าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ซึ่งทรง
ดำรงพระยศเป็นวังหน้า และทรงมีฐานะเทียบ
เท่าพระมหากษัตริย์อีกพระองค์หนึ่งทรงอ้างว่า

๑๐. กฎหมายตราสามดวงเดิม ๑ กฎมณเฑียรบาล, หน้า ๑๐๔

กฏหมายตราสามดวงเดิม ๕ “พระราชกำหนดเกล้า” หน้า ๑๕๐, ๑๕๑

ประชวรและไม่ได้เสด็จไปถือน้ำเป็นเวลาหลายปี
เจ้าพนักงานจึงต้องนำน้ำไปให้รับพระราชทานถึง
วังทุกครั้ง^{๓๑}

นอกจากจะได้ตรากฎหมายลงโทษผู้ขาด
การถือน้ำไว้อย่างรุนแรงแล้ว ผู้ที่มาถือน้ำก็
ต้องเตรียมตัว และปฏิบัติตัวให้ถูกต้องตามพิธี
ทางไสยศาสตร์อีกด้วย ซึ่งระเบียบต่าง ๆ มีระบุ
อยู่ในกฎมณเฑียรบาลว่า “ถ้าลูกขุนผู้ถือน้ำพระ-
พิพัต หามถือน้ำแหวนนากแหวนทองแลกินเข้ากิน
ปลากินน้ยา และเข้ายาคุกก่อนน้ำพระพิพัต ถ้า
กินน้ำพระพิพัตจอกหนึ่ง และยื่นให้แก่กันกิน
แล้วแลมิได้ใส่ผม เหลื่อนั้นล้างเสีย โทษเท่านี้
ในระวางกระบลด”^{๓๒} พระบาทสมเด็จพระจุล-
จอมเกล้าฯ ทรงอธิบายว่าในภายหลังระเบียบ
จุกจิกต่าง ๆ ที่มีระบุในกฎมณเฑียรบาลได้ถูก
แก้ไข คือกรณีที่ขุนหมื่นในเบียดขาดขาดถือน้ำ
ก็ให้เอาตัวสักเป็นไพร่หลวงและห้ามรับประทาน
อาหารมาก่อนก็ให้เลิกเสีย ซึ่งทั้งนี้รวมถึงการ
ใช้น้ำที่เหลือจากที่ดื่มรดศีรษะด้วยอย่างไรก็ดีใน
ทางปฏิบัติข้าราชการทุกคนเมื่อตม้น้ำแล้วก็ยัง
คงใช้น้ำที่เหลือรดศีรษะเพราะถือว่า “เป็นการ
แสดงความเคารพ ไม่มีผู้ใดซึ่งเป็นผู้ใหญ่หรือ
ผู้รู้แบบอย่างจะได้ยกเว้นเสียเลย มีบ้างแต่คนที่

เป็นเด็กหลก ๆ หลิก ๆ หรือผู้ใหญ่ที่เถื่อน ๆ กิน
แล้วก็ไปมีน้อยตัวทีเดียว”^{๓๓}

มีข้อน่าสังเกตคือในการถือน้ำพระพิพัฒน์-
สัตยา ปี พ.ศ. ๒๕๑๒ จอมพลถนอม กิตติขจร
นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ไม่ได้เอาน้ำรดศีรษะ
หลังจากดื่ม แต่เข้าไปถวายบังคมพระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวแทน และผู้เข้าถือน้ำคนต่อ ๆ ไป
ในวันนั้นต่างก็ปฏิบัติตามด้วยเพราะเข้าใจว่าถูก
ต้องตามประเพณี แต่มีผู้สันตติกรรมพระราชพิธี
ท่านหนึ่งได้บันทึกไว้ว่าในวันนั้นผู้ที่ปฏิบัติถูกต้อง
มีอยู่ท่านเดียวซึ่งเคยเป็นผู้ได้รับพระราชทานใน
สมัยรัชกาลที่ ๖ โดยท่านผู้นั้นได้รินน้ำที่เหลืออยู่
รดศีรษะตามประเพณีโบราณ^{๓๔}

ในทางปฏิบัติแล้วจะเห็นว่าพระมหากษัตริย์
ทรงพยายามรักษาและเสริมสร้างความศักดิ์สิทธิ์
ให้กับพระราชพิธีตม้น้ำสาบานนี้ตลอดมา การลง
โทษผู้ขาดการถือน้ำกระทำอย่างจริงจังโดยเฉพาะ
ในรัชกาลหรือในช่วงสมัยที่พระมหากษัตริย์องค์
นั้น ๆ มีพระราชอำนาจมาก

ลาลูแบร์ อัครราชทูตจากฝรั่งเศสผู้เดินทาง
เข้ามาเจริญพระราชไมตรีในรัชกาลสมเด็จพระ
นารายณ์ และได้พักอยู่ในเมืองไทยเป็นเวลา ๓

๓๑. พระราชพิธีสิบสองเดือน หน้า ๓๐๒

๓๒. กฎมณเฑียรบาล, หน้า ๑๐๔

๓๓. พระราชพิธีสิบสองเดือน หน้า ๓๐๒, ๓๐๓

๓๔. พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา พุทธศักราช ๒๕๑๒, หน้า ๑๓

เดือน ๖ วัน (๒๗ กันยายน พ.ศ. ๒๒๓๐-๓ มกราคม พ.ศ. ๒๒๓๑) ได้เขียนเอาไว้ว่าการตีมน้ำพระพิพัฒน์สัตยานั้นพระเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงละเว้นให้แก่ขุนนางผู้ใด และสัญชาติใด^{๓๕} มีหลักฐานยืนยันจากจดหมายเหตุของมองเซนต์เยอร์เลอบอง เขียนในวันที่ ๒๑ เมษายน ค.ศ. ๑๗๗๖ (พ.ศ. ๒๓๑๙) ตรงกับรัชกาลพระเจ้าตากสิน ความในจดหมายมีว่า พวกมิชชันนารีห้ามมิให้พวกเข้ารีตกราบไหว้ตุ๊กตา และที่สำคัญคือห้ามไปวัดและตีมน้ำพระพิพัฒน์สัตยาเพราะผิดหลักศาสนา ในจำนวนผู้เข้ารีตสมัยนั้นมีขุนนางของพระเจ้าตากสามคนรวมอยู่ด้วย คนทั้งสามจึงพร้อมใจกันไม่ไปถือน้ำ แต่เพื่อแสดงตนว่ายังคงจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ คนทั้งสามจึงได้ไปยังวัดเข้ารีตในตอนเช้า ไปยืนอยู่หน้าที่บูชาพระและกล่าวคำสาบานตัวเป็นภาษาไทยตามแบบของคนเข้ารีต ณ ที่นั้นมีพวกเข้ารีตอยู่เป็นอันมาก และพระสังฆราชก็กำกับอยู่ด้วย ผลปรากฏว่าเมื่อพระเจ้าตากทรงทราบก็รับสั่งให้จับขุนนางทั้งสามจำคุกทันที ต่อจากนั้นอีกสามวันก็ให้คนไปคุมตัวพระสังฆราชและบาทหลวงสอง

คนมาเฝ้า และทรงบัญชาให้เขียนเฉพาะขุนนางเข้ารีตคนละ ๕๐ ที่ ต่อมาคนทั้งหกถูกนำตัวไปขึ้นศาล ศาลตัดสินให้ขุนนางเข้ารีตเข้าถือน้ำสาบาน ส่วนสังฆราชและบาทหลวงให้ยอมรับสารภาพว่าผิด และให้ขอโทษพระเจ้าแผ่นดิน แต่คนทั้งหกขัดขืน ต่อมาสังฆราชและบาทหลวงจึงถูกลงอาญาด้วยหว่ายคนละ ๑๐๐ ที่ และต้องจองจำครบ ๕ ประการ หลังจากนั้นสองเดือนขุนนางเข้ารีตทั้งสามได้กลับใจยอมถือน้ำ ในครั้งนั้นมีทหารเข้ารีตอีกจำนวน ๗๙ คนเข้าร่วมพิธีด้วย ไม่มีทหารเข้ารีตคนใดเลยจะกล้าขัดขืนอีก เพราะทราบว่าหากขัดคำสั่งต้องรับโทษถึงตาย^{๓๖}

อย่างไรก็ดีเมื่อเหตุการณ์ล่วงเลยมาถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ (พ.ศ. ๒๓๖๗-๒๓๘๙) ข้าราชการที่นับถือศาสนาอื่นสามารถที่จะประกอบพิธีสาบานตามหลักศาสนาของตน เช่นเจ้าเมืองแขกที่เป็นประเทศราชถือน้ำตามศาสนาแขกที่ศาลาลูกขุนภายหลังได้ย้ายมาที่พิพิธภัณฑ์ (ตึกใหญ่หน้าประตูพินานชัยศรี) พวกฝรั่งเข้ารีตก็มีบาทหลวงมาประกอบพิธีให้ตามแบบฝรั่ง^{๓๗}

๓๕. ลาลูแบร์, ซิมอง เดอ เขียน, สันต์ ท. โกมลบุตร แปล, *จดหมายเหตุลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์ เล่ม ๑* (พระนคร ก้าวหน้า, ๒๕๑๐). หน้า ๓๖๒

๓๖. *ประชุมพงศาวดารเล่ม ๕ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ*, “ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๙ จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาตั้งกรุงศรีอยุธยาตอนแผ่นดินพระเจ้าเอกทัศกับกรุงธนบุรี และครั้งกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น” (พระนคร สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๐๙) หน้า ๔๖๔-๔๗๔

๓๗. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ, *พระราชพิธีสิบสองเดือน*, หน้า ๒๕๔

ถึงแม้ว่า ใน สมัยรัตนโกสินทร์ กฎข้อบังคับต่าง ๆ ในพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาจะได้รับการปรับปรุง และอะลุ่มอล่วยให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมก็ตาม ก็มีได้หมายความว่าพระมหากษัตริย์ได้ทรงละเลยต่อพระราชพิธีนี้ ในทางตรงกันข้ามพระมหากษัตริย์บางพระองค์ได้ดัดแปลงและเพิ่มเติมสิ่งใหม่ๆ เข้าไปเพื่อให้พิธีนี้ดูขลังยิ่งขึ้น เช่นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ พระยาจุฬาราชมนตรี (นาม) นำถวายเทศมาถวายสามอัน จึงโปรดให้ช่างทำเป็นศรสามเล่ม เพื่อใช้ในพิธีแห่หน้า โดยโปรดให้ตั้งโรงพิธีในโรงแสง ในขณะที่ตีเหล็กทำศรก็โปรดให้ประโคนแตรสังข์พินพาทย์ฆ้องชัยตลอด ต่อจากนั้นจึงโปรดให้สมเด็จพระบรมวงศ์เธอขึ้นเทวรูปพระพรหม, พระนารายณ์ และพระอิศวรทรงพาหนะประจำองค์ติดตรึงกับด้ามศรทั้ง ๓ และยังให้ชุดเหล็กฟ่งทองที่บ้องพระแสงเป็นอักษรพราหมณ์พระราชทานชื่อพระแสงว่าพรหมาศตว์, ประลัยวาต และอคนิวาต ครั้นถึงเดือน ๑๐ ข้างขึ้นก็โปรดให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเสด็จขึ้นไปชูปศรถึงทะเลชูปศรลพบุรี พระราชพิธีชูปศรจัดใหญ่โตมาก มีการตั้งโรงพิธีมีพระสงฆ์

สวดภาณวาร เมื่อเวลาชูปพระแสงศรมีพระฤกษ์ประโคนแตร สังข์พินพาทย์ฆ้องชัยยิ่งเป็นใหญ่ทั้ง ๔ ทิศ และยิ่งเป็นเล็กจนตลอดเวลาชูปพระแสงศร จากนั้นยังเวียนเทียนสมโภชตั้งกระบวนแห่ไปยังศาลาวัดปิ่น ต่อยศิลาศรนารายณ์บรรจุลงในบ้องมียันต์พรหมโองการ, อิศวรโองการ และนารายณ์โองการห่อด้ามบรรจุศรทั้ง ๓ แล้วจึงตั้งขบวนแห่กลับลงมากรุงเทพฯ ให้ทันพระราชพิธีถือน้ำ^{๓๘}

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ อีกเช่นกัน ครั้นนั้นพระองค์เสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการพระพุทธบาทสระบุรี เมื่อเสด็จไปถึงเขาคอกจึงมีพระบรมราชโองการให้นำก้อนศิลาก่อนหนึ่งจากเขานี้กลับไปกรุงเทพฯ และโปรดให้ช่างสลักหินนั้นเป็นรูปเทพยดาอย่างเทวรูปโบราณ และก็ให้อัญเชิญเทพยดาซึ่งสถิตย์ที่เขาคอกซึ่งเป็นที่นับถือของคนจำนวนมากให้มาสิงสู้อยู่ในเทวรูป เพื่อจะได้ช่วยคุ้มครองป้องกันภัยอันตรายให้กับผู้ที่ซื้อตรงต่อหน้าพระพิพัฒน์สัตยา และเพื่อให้ลงโทษต่อผู้ที่ไม่ซื้อตรงต่อคำปฏิญาณนั้น^{๓๙}

ในรัชกาลเดียวกันนี้ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นอีกประการหนึ่งกล่าวคือแต่เดิมมาพระเจ้าแผ่นดิน

๓๘. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ, พระราชพิธีสิบสองเดือน, หน้า

๓๙. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรินทร์ฯ, ประกาศพระราชพิธีเล่ม ๒ หน้า ๑๗๖, ๑๗๗

ดู ส. พลายน้อย, เล่าเรื่องเก่าๆ (หนังสือในเครือด้วยคุณ), (พระนคร สำนักพิมพ์ประเสริฐวาทีน, ๒๕๑๒) หน้า ๔๙-๕๑

ดินไม่ได้เสวยน้ำพระราชพิธี แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงเป็นกษัตริย์พระองค์แรกที่เริ่มพิธีนี้ โดยทรงกล่าวน้ำชำระพระแสงศรเป็นน้ำสวดติ่มงคล และพระองค์เองทรงมีพระราชหฤทัยเมตตากรุณาโดยเที่ยงธรรม^{๔๐} จากสาเหตุดังกล่าวทำให้พระองค์เต็มพระทัยที่จะตั้งน้ำสาบาน หากพิจารณาในทางจิตวิทยาแล้วจะเห็นว่าพระราชจริยวัตรของพระองค์ส่งผลให้ผู้พบเห็นมีศรัทธาว่าน้ำสาบานนั้นศักดิ์สิทธิ์จริงพระเจ้าอยู่หัวจึงเสวยด้วย และยังคงคิดไปได้ดีกว่าพระองค์ทรงความเที่ยงธรรม การเสวยน้ำเป็นการยืนยันอย่างกลายๆว่าพระองค์เองก็ทรงจริงใจกับข้าราชการบริพารผู้ร่วมถือน้ำเช่นกัน ด้วยเหตุนี้เองการถือน้ำสาบานซึ่งแต่เดิมเป็นเสมือน “ข้อบังคับทางใจ” ที่ฝ่ายข้าราชการต้องมีต่อกษัตริย์ได้แปรรูปมาเป็น “สัญญาทางใจ” ซึ่งกันและกันทั้งสองฝ่ายระหว่างกษัตริย์กับข้าราชการ หรือจะเรียกว่า “สัญญาประชาคมทางใจ” ก็ได้

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ท่านกำหนดให้ทหารผู้ถืออาวุธต้องเข้าถือน้ำทุกๆ เดือนแต่คาดว่าพิธีนี้ไม่ได้รับการสืบทอดให้เป็นประเพณีเพราะเป็นการไม่สะดวก และก็ไม่ได้มีหลักฐานปรากฏว่ามีใช้ในรัชกาลต่อๆ มา^{๔๑}

ในรัชกาลพระมงกุฎเกล้าฯ (พ.ศ. ๒๔๕๓-๒๔๖๘) ทรงโปรดให้มีถือน้ำเสื่อป่าขึ้นซึ่งรายละเอียดของบางตอนได้กล่าวไปแล้วในตอนต้น อย่างไรก็ตามยังมีหลักฐานอื่นระบุให้เห็นถึงความพยายามของพระองค์ในอันที่จะเสริมสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพิธีนี้ กล่าวคือเมื่อครั้งที่พระองค์เสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลภาคใต้ในปี พ.ศ. ๒๔๘๕ นั้น พระองค์ได้ทรงเป็นประธานพิธีกระทำสัตย์ปฏิญาณของกองเสื่อป่าและลูกเสื่อที่จังหวัดปัตตานี และสุราษฎร์ธานี พิธีดังกล่าวได้จัดให้มีการตั้งน้ำพระพิพัฒน์สัตยาและรับพระราชทานธงด้วย ถึงแม้พิธีจะประกอบขึ้นที่ต่างจังหวัด แต่อุปกรณ์การประกอบพิธีรวมทั้งพราหมณ์ผู้ประกอบพิธีได้ถูกเตรียมไว้พร้อมมูลก่อนหน้าแล้ว ข้อควรสังเกตคือ หลังจากที่เจ้าพนักงานกรมพระแสงเชิญพระแสงดาบต่าง ๆ ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายให้ทรงแทงลงในน้ำในหม้อน้ำพระพุทธรมนต์แล้ว เพื่อเพิ่มความขลังให้กับน้ำสาบาน พระองค์ได้ทรงชักพระแสงเสื่อป่าของพระองค์เองแทงข้างลงในน้ำพระพุทธรมนต์อีกทีหนึ่ง^{๔๒}

จากพระราชอรรถาธิบายใน พระราชพิธีสิบสองเดือน ทำให้ทราบว่าเป็นสมัยรัตนโกสินทร์นี้

๔๐. พระราชพิธีสิบสองเดือน, หน้า ๒๘๘, ๒๘๙

๔๑. เล่มเดียวกัน, หน้า ๓๐๕

๔๒. จดหมายเหตุระยะทางเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลภาคใต้ (พระนคร โรงพิมพ์หนังสือพิมพ์ไทย, ไม่ระบุ พ.ศ. ที่พิมพ์) หน้า ๖๔, ๖๕ และ ๓๕๘-๓๖๐

การประกอบพระราชพิธีถือน้ำสาบานนั้นลิลิตโองการ
 การชั่งน้ำถือน้ำเป็นนิตยสารสำคัญที่ไม่อาจขาดได้
 ไม่ว่าการถือน้ำนั้นจะเป็นการถือน้ำของข้าราชการ,
 ภรรยาข้าราชการ, ข้าราชการหน้าหรือฝ่ายใน การ
 ถือน้ำแต่ละครั้งเมื่อพรหมณ์อ่านโองการจบแล้ว
 อาลักษณ์จะทำหน้าที่อ่านคำสาบานตน (ประกาศ
 ชั่งน้ำ) ซึ่งคำประกาศนี้จะแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย
 ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าจะเป็นคำประกาศชั่งน้ำ
 ของฝ่ายใด ตัวอย่างเช่นประกาศชั่งน้ำของฝ่าย
 ใน (ซึ่งแต่เดิมทำกันที่ท้องพระโรงหน้า ณ พระ
 ที่นั่งไพศาลทักษิณ) เนื้อความก็เหมือนกับที่
 อาลักษณ์อ่านที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ต่างกัน
 ก็ตรงความที่ว่า “เอาใจไปเพื่อแก่ไทต่างด้าวต่าง
 แดน” ก็แก้เป็น “เอาใจไปเพื่อแก่พระบรม-
 วงศานุวงศ์และข้าราชการฝ่ายหน้า”^{๔๓} เป็นต้น
 จากที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมดในหัวข้อวิ
 การและผลในทางปฏิบัติของพิธีถือน้ำสาบานจะ
 เห็นว่าพระมหากษัตริย์ไทยแต่โบราณเรื่อยลงมา
 นั้นพยายามที่จะเสริมสร้างและปรับปรุงพิธีชั่ง
 น้ำให้ดูศักดิ์สิทธิ์และมีผลในทางบังคับใช้อย่าง
 จริงจัง แต่ปรากฏว่าความพยายามดังกล่าวมิได้
 ส่งผลเป็นที่น่าพอใจแต่อย่างใด ตัวอย่างเช่นใน

สมัยอยุธยาที่มีการรบราฆ่าฟันกันเพื่อแย่งชิงราช-
 บัลลังค์อยู่บ่อยครั้งโดยเฉพาะในสมัยอยุธยาตอน
 ปลาย^{๔๔} ผู้แย่งชิงราชสมบัติหากมิใช่พระญาติ
 พระวงศ์ที่สนิทก็มักเป็นขุนนางผู้ใหญ่ที่มีตำแหน่ง
 สูง เช่นออกญาโกษาโหม และเพทราชา

หลักฐานที่ปรากฏในหนังสือของ เยเรเมียส
 ฟอน ฟลิต หรือวันวลิต เรื่องรายงานทางประ-
 วัติศาสตร์เกี่ยวกับสงครามสืบราชสมบัติหลังจาก
 สมเด็จพระอินทราชา พระเจ้าแผ่นดินองค์ที่
 ๒๒ แห่งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเขียนขึ้นในปลายปี
 พ.ศ. ๒๑๘๓ แสดงให้เห็นว่าการถือน้ำสาบาน
 บางครั้งก็ไม่ได้ช่วยประกันความปลอดภัยให้กับ
 กษัตริย์ได้เลย ตัวอย่างเช่นเมื่อพระเจ้าสุริยราช
 ขึ้นครองราชย์ต่อจากพระราชบิดา (พระเจ้าทรง-
 ธรรม-พ.ศ. ๒๑๖๓-๒๑๗๑) พระองค์มีพระราช
 โองการให้เสวกามาตย์ และเจ้าเมืองน้อยใหญ่
 ตลอดจนมหาดเล็กของพระเจ้าอยู่หัวองค์ก่อนมา
 ฝ้ายังพระราชวัง และให้ถวายบังคมทูลให้ดื่มน้ำ
 พระพิพัฒน์สัตยาถวายเป็นสัตย์สาบาน แต่แล้วใน
 สมัยของพระองค์ออกญาศรีวรวงศ์ก็ได้วางแผน
 โค่นล้มราชบัลลังค์ของพระเจ้าสุริยราชลงได้
 เป็นผลสำเร็จ^{๔๕}

๔๓. พระราชพิธีสิบสองเดือน, หน้า ๒๘๘, ๒๘๙

ดูพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระสมมตอมรพันธุ์ฯ, ประกาศพระราชพิธีเล่ม ๑ หน้า ๒๗-๕๖
 กุ, คำสาบานถือน้ำเข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายในตามกำหนด เดือนสิบ แรมสิบตามค่าน้ำหนึ่งทุกปีมิได้ขาด
 (พระนคร โรงพิมพ์ศุภการเจริญ, ศก. ๑๒๕) หน้า ๑-๗

๔๔. ศ. ธรรมยศ, พระเจ้ากรุงสยาม (พระนคร โรงพิมพ์สง่า, ๒๔๘๕) หน้า ๑๒๕, ๑๓๒

๔๕. ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑๕ ปรามเงี้ยวตอนที่ ๒, จดหมายวันวลิต (พระนคร โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๓)
 หน้า ๑๒๐, ๑๒๑

ในสมัยรัตนโกสินทร์ก็เกิดความขัดแย้งกันระหว่างวังหน้ากับวังหลวงหลายครั้ง เช่นในปี พ.ศ. ๒๒๓๙ ซึ่งตรงกับรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ก็ได้เกิดบาดหมางในระหว่างพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับกรมพระราชวังบวรสถานมงคลถึงกับมีการตระเตรียมผู้คนอาวุธ และเอาปืนขึ้นบ้อมประชันกัน ครั้นนั้นเกือบจะเกิดสงครามภายในขึ้น^{๔๖} ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ได้เกิดวิกฤตการณ์วังหน้าขึ้นอีก^{๔๗} และในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ก็ได้เกิดกบฏ ร.ศ. ๑๓๐ ขึ้น^{๔๘} ท้ายที่สุดคือในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ คณะราษฎรได้เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตยที่พระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้กฎหมาย

จากตัวอย่างที่ยกมาพอเป็นสังเขปจะเห็นได้ว่าในทางปฏิบัติพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาไม่อาจเป็นหลักประกันความจงรักภักดีของผู้ถือน้ำได้เลย ดังนั้นข้อควรสังเกตก็คือเหตุใดพระมหากษัตริย์แต่โบราณมาจึงพยายามพิทักษ์รักษาแก้ไขและดัดแปลงพระราชพิธีนี้อยู่เสมอ ในแง่

หนึ่งพระองค์อาจมุ่งให้ผู้ถือน้ำเกิดความเกรงกลัวจนเป็นเหตุให้ยึดมั่นในคำสัตย์สาบานที่ตนได้ให้และไม่คิดทรยศ ในอีกแง่หนึ่งการแข่งขันน้ำเป็นเสมือนการตรวจสอบอำนาจและความจงรักภักดีของข้าราชการ นั่นเอง ครั้นมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ พระองค์ทรงเสวยน้ำสาบานด้วยทำให้ความหมายของการแข่งขันน้ำขยายขอบเขตจากการ “แสดงความจงรักภักดี” เพิ่มขึ้นเป็น “การประกาศตัวเป็นพวก” กล่าวคือพระมหากษัตริย์ทรงลดฐานะลงมากระทำ “สัญญาประชาคมทางใจ” กับข้าราชการในทำนองที่ว่าต่างฝ่ายต่างก็จะซื่อตรงต่อกันและเป็นพวกเดียวกันตลอดไป

หากหันมาพิจารณาทางด้านขุนนาง หรือข้าราชการที่เข้าร่วมพิธีถือน้ำ จะเห็นว่าในแง่หนึ่งผู้ถือน้ำมีความจงรักภักดี และกลัวเกรงต่อคำสาบาน แต่ในอีกแง่หนึ่งผู้เข้าร่วมถือน้ำอาจไม่เชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของพระราชพิธีนี้เลยก็ได้ แต่จำใจต้องเข้าร่วมเพื่อไม่ให้เป็นที่ยังสงสัย ขณะเดียวกันตนก็ยังไม่มีกำลังพอที่จะลุกขึ้นแข็งข้อต่อพระมหากษัตริย์

๔๖. เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ (พระนคร กุรุสภา, ๒๕๐๓) หน้า ๒๔๕-๒๕๗

๔๗. ญี่วูมิ สุทธิสงคราม, สมเด็จพระเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์มหาบุรุษ (พระนคร: ร.ร. เทพไพบูลย์, ๒๕๐๔) หน้า ๖๙๐-๘๑๐

๔๘. Sir Andrew Clark, กาญจนี สมเกียรติกุล แปล, “การมาเยือนสยามครั้งแรกของข้าพเจ้า” อุดสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๓ (พระนครโรงพิมพ์พิมพ์เนต, ๒๕๑๘)

๔๙. แดมสุข นุ่มนนท์, “ขบวนการ ร.ศ. ๑๓๐”, พื้นอดีต (พระนคร สำนักพิมพ์เรืองศิลป์, ๒๕๒๒) หน้า ๑๐

พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาได้ถูกยกเลิกเมื่อเปลี่ยนการปกครอง ๒๔๗๕ และได้ถูกนำกลับมาใช้อีกครั้งหนึ่งในวันที่ ๒๔ และ ๒๕ มีนาคม ๒๕๐๒ ซึ่งสมัยนั้นจอมพลถนอม กิตติขจร ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี การถือน้ำสาบานครั้งนั้นมีผู้เข้าถือน้ำเพียง ๒๐ ท่าน ซึ่งทุกท่านเป็นข้าราชการที่ได้รับพระราชทานราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดีในวันถือน้ำนั้น^{๔๘} จึงอาจกล่าวได้ว่าพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาที่จัดขึ้นครั้งนี้ได้ถูกรวมเข้าไว้เป็นส่วนหนึ่งในพระ-

ราชพิธีพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์รามารัตนบัตรก็ได้

อาจกล่าวได้ว่าพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาและโองการแช่งน้ำเป็นเพียงรูปแบบหนึ่งของ “การสาบานตัว” ซึ่งเป็นค่านิยมที่ตกทอดสืบกันมาในสังคมไทย ในปัจจุบันนี้พระราชพิธีดังกล่าวได้ลดความสำคัญและบทบาทลงไปมากแต่นั้นไม่ได้หมายความว่า “ประเพณีสาบานตัว” ได้สิ้นสุดหรือลดบทบาทลงไป ผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะมีนักวิชาการทำการศึกษาค้นคว้าวิวัฒนาการของประเพณีดังกล่าวอย่างจริงจังต่อไป

๔๘. หม่อมหลวงปีย์ มาลากุล, พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา พุทธศักราช ๒๕๑๒, หน้า ๑๗-๒๐